

Szűts Zoltán

Takács Róbert: *Politikai újságírás a Kádár-korban*

Takács Róbert *Politikai újságírás a Kádár-korban* című munkája fontos vállalkozás, mivel egy jelentős médiaelméleti adósságot kíván törleszteni. A Napvilág Kiadó gondozásában megjelent kötet a mai kor paradigmájától merőben eltérő sajtórendszert mutat be. „Egy olyan korszakba kalauzol a könyv, amikor a sajtóról alapvetően másképp gondolkodtak, mint manapság” – írja a szerző (7. o.). A könyv célja az államszocializmus eszméi szerint szerveződő magyar tájékoztatáspolitikai sajtójáról, sajtószabadságról és cenzúráról alkotott felfogásának bemutatása.

A kötet olyan rendszerezett tudást ad kezünkbe, amely képessé tesz minket, hogy árnyaltabb képet alkothassunk a szocialista nyilvánosság működéséről, a tartalmak ellenőrzésének és szűrésének mechanizmusairól, illetve az ezeket működtető politikai vezetők és médiamunkások szerepéről. A mindennapi olvasó számára az eligazodást a kötetben felvonultatott példák jelentik, amelyek segítik megérteni a „kádári” médiapolitika miértjeit is, illetve észrevenni az elsöre talán homogén korszakban megfigyelhető igenis jelentős változásokat.

A szerző, aki a Politikatörténeti Intézet munkatársa, nem csupán elméletben mutatja be a kádári sajtó mechanizmusait, hanem gyakorlati példákon, magyar napi- és hetilapok cikkein keresztül illusztrálja is azokat. Egy ilyen vállalkozás sikerében fontos szerepet játszik a források körültekintő és következetes használata. Ha meg kellene ítélnünk a munkát, és ez alapján javasolni az olvasónak használatra, akkor mindenképpen a tetszett/javasolt kategóriába sorolnánk, ugyanis a precíz hivatkozási rendszer és a korabeli cikkeket felsorakoztató kiegészítő bibliográfia alaposágról árulkodik. Egy ilyen vállalkozás esetében azonban figyelembe kell vennünk azt is, hogy egységes szemlélet és stabil médiaismeretek jellemzik-e a munkát. A kötet ebben az esetben is jelesre vizsgázott, ráadásul előzékeny azon olvasókkal szemben, akik nem bírnak empirikus ismeretekkel a korról.

Az persze nem újdonság a fiatalabb olvasók, médiaszakos hallgatók számára sem, hogy az 1956-tól a rendszerváltásig hatalmon lévők alapvetően másként gondolkodtak a tömegtájékoztatás funkcióiról, mint ma: „Meggyőződésük volt, hogy Nyugaton a politika és a nagytőke ugyancsak felhasználja a médiát céljai érdekében”. (7. o.)

A szerző egyik fontos megállapítása, hogy a politikai elit inkább kezelte a médiát, mintsem tudatos felhasználója-irányítója lett volna. Céljai megvalósítására sokkal inkább a párt belső kommunikációs rendszerét használta, és csupán döntéseit kommunikálta. Figyelme csak részben terjedt ki a sajtó által közvetített üzenetek hatásának elemzésére. A könyvből kiderül, hogy a szerkesztők rövid távon, gyakran saját érdekeiket szem előtt tartva kívánták működtetni és ezzel együtt ellenőrizni a rájuk bízott sajtótermékeiket.

A kötetből egy olyan médiairányítás képe rajzolódik ki, amelyben a rendszer a lapokat nyomott áron és hatalmas példányszámban adta ki, figyelmen kívül hagyva minden racionális gazdasági szempontot. Ezen gyakorlat változása az 1970-es évektől figyelhető meg, amikor elindult egyfajta belső rivalizálás a szerkesztőségekben, és verseny alakult ki az olvasókért is. Ez persze nem jelentett változást az üzenetek politikai tartalmában, az agitáció, a propaganda és a pedagógia maradt a követendő irány.

A sajtószabadság kérdését vizsgáló részekből világossá válik, hogy míg a szocializmus alapjait megkérdőjelező cikkeket tiltották, addig az egyes alternatív nézeteket tűrték, elvárás volt azonban, hogy ezeket a marxista kritika helyére tegye, ezzel is erősítve a nevelés, a pedagógia gyakorlatát. Bár nem beszélhetünk a sajtó szerepe körüli jelentős elméleti vitákról, a Kádár-rendszernek világos nyilvánosságképe volt. A szocialista nyilvánosság különbözött a Habermas interpretációjából megismert polgári nyilvánosságtól, és magasabbrendűsége megkérdőjelezhetetlen volt. A szerző ennek okát abban látja, hogy „a szocializmusban maga az állam is a társadalmi nyilvánosság keretében tevékenykedő tömegek produktumaként jön létre, másrészt azzal, hogy az egyén az információfelvétel és véleményformálás cselekvő alanyává, tényleges megvalósítójává válik” (25. o.). A kötetből kiderül, hogy a tömegbefolyásolás hegemoniáját idővel megtörte a közvéleményre való odafigyelés, a kétoldalú információáramlást a hangulatjelentések és a közvélemény-kutatások jelentették.

A szocialista nyilvánosság ideológiai alapjai mellett megismerhetjük a lapkiadás vertikális és horizontális szerkezetét is, egy korszakot, amelyben a napilapok profit szempontokat figyelembe nem véve százezres példányszámban

jelentek meg. A korban jelentős szerepet játszottak a megyei lapok is, és egyes sajtótermékeket azért hoztak létre, hogy például a vallásos vagy kapitalista világnézettel szálljanak harcba. Ebben a korszakban a lapok leosztása folyt, kapott újságot a munkásság (Népszava), a parasztság (Friss Újság) és a gyanakvással figyelt értelmiség is (Magyar Nemzet). A kötetből kirajzolódik a lokális sajtó megerősödésének és egyes lapok tematizálódásának folyamata is, aminek következménye volt például a Szabad Föld, az Élet és Irodalom, a Képes Újság, az Új Tükör vagy éppen a Kritika profiljának megtisztítása. A korszakban bulvárt nyomokban az Esti Hírlap tartalmazott.

A sajtóirányítás konkrét szervezetének és mechanizmusának bemutatása hozzásegíti az olvasót annak megértéséhez, miért nem alakult ki jól működő, hatékony sajtórendszer. A Kádár-korszak minden szintjét átható antagonizmusára jellemző, hogy hivatalosan nem létezett cenzúrahivatal, a politikai ellenőrzés mégis működött ön- vagy utólagos cenzúra formájában. Ennek szerves része volt az újságírók tudatos kiválasztása és nevelése, illetve a bonyolult, az önkritikát megkövetelő és a bizonytalanság légkörét fenntartó értékelési rendszer. A legfelsőbb vezetés észrevételeit így jelezhetette azonnali visszacsatolás, K-telefon útján, az Agitációs és Propaganda Osztály, illetve Tájékoztatási Hivatal közvetítésével, vagy a főszerkesztői értekezleteken. A kötet választ ad azon kérdésekre is, hogy kiket és milyen elv alapján választottak ki újságírónak a korszakban, illetve milyen összefonódás volt az újságírói és politikai elit között. Ebből a leírásból kirajzolódik egy egyre műveltebb és persze már a szocializmusban iskolázódott újságírói társadalom képe, szemben az 1955 előtti viszonyokkal, amikor az újságírók 20 százaléka csupán általános iskolai végzettséggel rendelkezett. Ennek az iskolázottságdeficitnek az okait persze a társadalmi osztályokból való származásban és a politikai feltételekben kell keresni.

Érdekes részlet, hogy az 1980-as évektől a magyar tömegtájékoztatás irányítói, de elemzői is az egyik legveszélyesebb ideológiai bomlasztót már a műholdas televíziózás határokön átívelő technológiájában látták. Takács Róbert rámutat, hogy a terjedőben lévő ARPANET-nek, majd az ebből kialakult internetnek nem szenteltek figyelmet. Igaz, ez a hálózat tömegkommunikációs eszközzé csak az 1990-es évek elején, a világháló létrehozásával vált, mégis Nyugaton számtalan elemzés már korábban vizsgálta az új hálózat információtovábbításban betöltött lehetséges szerepeit.

A kötet végén már felsejlik a rendszerváltás képe, mely először az újságírásba beszivárgó alternatív normákban, illetve a szerkesztőségeken belül megjelenő ideológiai vitákban fedezhető fel. (Napvilág Kiadó, Politikatörténeti Intézet, Budapest 2012, 376 oldal)

Takács Róbert Politikai újságírás a Kádár-korban című kötete értékes munka. Fontos olvasmány a média- és kommunikációtudomány szakosok számára is, különösen a sajtótörténet, a médiaszabályozás és a médiapolitika tárgyak esetében, de nyugodtan forgathatják azok is, akik nem tekintik hivatásuknak a média elméletével és történetével való behatóbb foglalkozást.